

Оливера Драгишић

Институт за новију историју Србије, Београд

ИНДИЈА КАО ИНСПИРАЦИЈА У ДЕЛИМА ПСЕУДОНАУЧНИКА

ПРИМЕР ИНДИЈСКЕ РУКОВЕТИ

DOI 10.5937/kultura2381045D

УДК 930.1:929 Милојевић М. С.

821.163.41.09-1:398

001.95/.98:93/94

Оригиналан научни рад

Датум пријема: 4. 10. 2023.

Датум прихватања: 27. 10. 2023.

Сажетак: У раду је анализиран моћив Индије на примеру Индијске руковети, необичне збирке народних њесама у коју су, према одабиру њених приређивача, укључене двадесет њири обредне њесме. Критеријум на основу које је ња збирка састављена био је да њесма бележи неки њојам који савремене Србе доводи у везу са њросћором њрадавне Индије. Већину њесама забележио је Милош С. Милојевић још крајем 19. века. Псеудонаука и у оквиру ње моћив Индије размањрани су кроз њеорију о чисћом и ојасном коју је њосћавила брићански ањироолој Мери Дајлас.

Кључне речи: Индија, Милош С. Милојевић, сћрукћура, марћина, ѡраница

*Сакуљач њесама Милош С. Милојевић:
личност и исћоријски конћексћ*

Милош С. Милојевић је сложена и недовољно истражена личност српске културне историје и њеног политичког живота. Са становишта савремене науке, Милојевић се доживљава као псеудонаучник, односно као псеудоисторичар, а за таквог су га сматрали још његови савременици с краја 19. века.¹ Осим тога, савремена наука одређује га као мистификатора и кривотворца песама које је из разних крајева српског етничког простора, посебно са Косова и Метохије, добијао или сам прикупљао.² Но, његово наслеђе, оличено у изазову који је

1 Радивој Радић, Историја и псеудоисторија, у: *Криза исћорије* (2009), Београд: УДИ, стр. 198; Милутиновић К. (1990) Иларион Руварац и Милош С. Милојевић, *Манасћир Грјешеј. Прилози монографји*, Нови Сад: Матица српска, стр. 196.

2 Феномен кривотворења народне поезије на европском континенту, па и шире, није био неуобичајен. Један од најпознатијих фалсификатора народне поезије био је Шкот Џејмс

упућивао званичним научним поставкама, у оквиру којег тема Индије заузима кључно место, до данас је опстало из неколико разлога.³ Један од њих је и тај што се са развојем историографије, истовремено упорно развијала и псеудоисториографија, показујући необичну истрајност засновану на једнако жилавој и веома широкој рецепцији у широј јавности. Током скоро два века Милош С. Милојевић је, поред Симе Лукиног Лазића и Пантелије Панте Срећковића (више као романтичара, мање као псеудонаучника), опстао као једно од најпрепознатљивијих и најстаријих имена домаће псеудоисториографије.

Савремена српска историографска школа углавном сматра да псеудоисторичарима не треба поклањати никакву, па ни научну пажњу. Овај текст стоји на сасвим другим полазиштима: псеудоисториографија представља наличје критичке историографије. Без прве нема друге. Једна другој су алтер-его и једна другу изграђују. Не реферисати се научно на феномен псеудоисториографије могло би се упоредити са свакодневним избегавањем сусрета са сопственим ликом у огледалу. Ако нема довољно позитивних разлога за проучавање лика и дела Милоша С. Милојевића, онда му се бар као упорном изазивачу критичке историографије мора одати признање. Међутим, сматрамо да има озбиљних разлога да се њиме, као и осталим псеудоисторичарима, позабавимо научно, уз уважавање свих методолошких правила историографског истраживања.⁴

Макферсон (*James Macpherson*) који је живео у 18. веку, као и чешки слависта и писац Вацлав Ханка (*Václav Hanka*); Бован, В. (1975) *Косовско-метохијске народне ђесме у збирци Милоша С. Милојевића*, Приштина: Јединство, стр. 7–8; Ајдачић, Д. (2004) Прилози проучавању фолклора балканских Словена, Београд: ауторско издање, стр. 201–218. Ајдачић, Д. (2016) *Перунославија*, Београд: Алма; Радуловић, Н. (2023) Ново схватање митологије у српској култури 19. века, *Културни ѿрансфер Европа – Србија у XIX веку*, Београд: Институт за европске студије: Досије студио, стр. 192; Раденковић, Љ. (2005) Кривотворење фолклора и митологије. Неки словенски примери, *Зборник Мајице српске за књижевности и језик* 1–3, стр. 29–44; Радуловић, Н. (2017–2018), Индија у мистификацијама Милојевића и Верковића, *Годишњак* 13, стр. 55–64.

3 Наслеђе Милоша С. Милојевића сложено је по својој природи, састоји се од дела које несумњиво припада домену псеудоисторије, али и од његове велике сакупљачке делатности. Примера ради, обилазећи крајеве Старе Србије седамдесетих година 19. века, Милојевић је пронашао или набавио знатан број рукописа и три важне хрисовуље – другу и трећу дечанску хрисовуљу и такозвану *Призренску ѿаицију*. Један од ретких купопродајних уговора из средњевековне Србије пронашао је на тавану цркве Светог Ђорђа у Призрену. Иако су припадале његовој личној збирци, Милојевић је пронађене хрисовуље и друга документа ставио на располагање научницима; Бубало, Ђ. (2009) *Писана реч у српском средњем веку*, Београд: Стубови културе, стр. 61, 64.

4 Истраживањем феномена псеудоисториографије у новијој историографији бавили су се Радивој Радић и Мирослав Јовановић. Први је псеудоисторичарима оспорио методологију као најпроблематичнији аспект њиховог начина истраживања прошлости, а други је, у намери да се испитају карактеристике тог феномена, организовао међународну научну конференцију и радионицу са студентима под називом *Наука у ѿранзицији: исијорија и ѿарасијорија* (Центар за савремену историју Балкана на Филозофском факултету Бео-

Образложења за проучавање живота и рада Милоша С. Милојевића има много и она долазе из различитих дискурса: најпре, на његову специфичност указују неки од података из његове биографије⁵, друго, Милојевићево сврставање на страну псеудоисторије одиграло се у контексту једне од две расправе у култури српског народа вођене у 19. веку (*Расправа о Вуку и вуковском језику* и *Расправа о методи*)⁶ и, на крају, Милојевићево дело може се разумети као део политичког и културног рата који је млада српска држава у настајању водила на својим јужним границама. Слично Милојевићу, Симо Лукин Лазић, његов савременик, из чијег је дела касније и Љубомир Мицић црпео идеје за свој зенитизам, исту такву борбу водио је на западним српским границама.⁷ Док су Милојевићев политички рад и стваралаштво тежили ка обрачуну са Албанцима и еманципацији српске државности из Османског царства, са циљем легитимизације права српског народа да живи на југу Балкана и да се у том правцу политички развија, Симо Лукин Лазић је исту такву битку водио против хрватских историјских псеудонаратива. У оба случаја и на оба правца политичког деловања или одбране позиција српског народа, Индија је у националном корпусу идеја имала специфичну улогу и посебну тежину.⁸ Према разумевању низа псеудонаучника, Срби су, у контексту националног буђења читаве Европе и Балкана, имали право и обавезу да баштине идеју о својим индоевропским коренима, сматрајући је легитимним капиталом у националистичким окршајима са осталим народима који су такође и углавном своје порекло изводили из индоевропских корена. У српском окружењу само Бугари и Мађари нису изводили своје порекло из индоевропске породице народа и језика. Са њима је расправа била другог типа, али су се по тој основи мађарско-бугарски национални идентитети и политике међусобно приближавале и сарађивале, посебно у међуратном раздобљу прошлог века.⁹

градског универзитета у Београду, септембар 2011. године). Осим њих, проблемом су се бавили и: Ђирковић, С. (2007) *О историографији и методологији*, Београд: Историјски институт; Радовановић, Б. (2015) Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века, *Толошки поједи* XLVIII, 2, стр. 325–338.

5 *Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српској ученој друштва и Краљевске академије (1841–1897)*, ур. Стипчевић, Н., Жујовић, Г. и Радојчић-Костић, Г. (2008), Београд: САНУ.

6 Јовановић, М. (2022) *Језик и друштвена историја, Против Вука*, Београд: Службени гласник.

7 Драгишић, О. Одакле долази Барбарогеније? Псеудонаучни елементи у стваралаштву Љубомира Мицића, *Sto godina časopisa ZENIT 1921–1926–2021. A Hundred Years of the ZENIT Magazine*, ур. Јовић, Б. и Суботић И. (2021), Крагујевац-Београд: Галерија РИМА – Институт за књижевност и уметност, стр. 161.

8 Упоредити: Милојевића, М. С. (2015) *Огломци историје Срба и српских-југословенских земаља у Турској и Аустрији (1872)*, Београд: Феникс либрис – Невен – Етхос, са делом: С. Л. Лазића (1894) *Крајка појесница Срба: од постојања српства до појављивања XX века*, Загреб: Штампарија Карла Албрехта, или са садржајем његовог часописа *Врач појањач*.

9 Драгишић, О. (2013) Прабугари у бугарским и југословенским убвеницима историје.

Да би се специфичност ове теме разумела са савременог историографског становишта, потребно је најпре приказати неке од елемената из биографије Милоша С. Милојевића, а потом расветлити и димензије друштвене расправе о историографској методи коју су крајем 19. века водили Иларион Руварац и његов круг присталица са једне стране, и Пантелија Срећковић са својим подржаваоцима, са друге стране.¹⁰

Милош С. Милојевић је рођен 1840. године у свештеничкој породици, у селу Црна Бара, у Мачванском срезу (Подрињски округ). Основну школу и гимназију завршио је у Шапцу и Београду, 1870. године постао је професор Гимназије у Београду, а од 1874. до 1876. био је управитељ и професор Другог одељења београдске Богословије на којој је предавао српску синтаксу и српску историју. Активно је учествовао у српско-турским ратовима 1876–1878. године. За професора и директора гимназије у Лесковцу постављен је 1881. године, а десет година касније постао је управник Светосавске вечерње богословско-учитељске школе. У пензију је отишао 1893, а умро је у Београду 1897. године. На Другом одељењу Богословије Милојевић је школовао Србе из крајева који су били под Османским царством, припремајући их за будући позив учитеља и свештеника у тим крајевима. Од 1879. године био је Редовни члан Српског ученог друштва (Одбор за науке државне и историјске и Одбор за науке филозофске и филолошке). Од 1892. године био је почасни члан Српске краљевске академије. Милојевић се неколико година школовао и у Москви. Друштво Светог Саве, основано 1886. године, имало је за циљ учвршћивање и подизање националне свести код Срба у Османском царству, а део идеја које је баштинило дошле су из Милојевићевог стваралачког корпуса. У српско-турским ратовима организовао је и предводио српске четничке одреде, а регрутацију Срба вршио је кроз организацију тајног комитета у Нишу. Одзив регрута био је необично велики и то су били први плодови његовог ангажмана на простору српског југа. До данас немамо потпунију биографију Милоша С. Милојевића и његов успон у политичкој каријери тиме остаје замагљен.¹¹ Међутим, не може се превидети чињеница да је Милојевић био не само укључен, већ и високо позициониран у српској структури власти, те да је представљао њен елитни део. Неки елементи из његове биографије отварају могућност за претпоставку да је

Компаративна анализа бугарских и југословенских уџбеника историје 1944–1953, *Историјска џрибина. Истйраживања младих сарадника Инстйиуија за новију истйорију Србије* 1, Београд, стр. 201–219; Драгишић, О. (2015) Идеолошко-политичке интерпретације средњевековних тема у уџбеницима историје у Бугарској и Југославији 1944–1953, *Традиција и тйрансформација. Политйичке и друштйвене йромене у Србији и у Југославији у 20. веку*, Књ.1, Београд: ИНИС.

¹⁰ Иларион Руварац је водио расправу и са Милошем С. Милојевићем: Милутиновић, К. (1990) Иларион Руварац и Милош С. Милојевић, *Манастйир Грјетйеј. Прилози монойрафији*, Нови Сад: Матица српска, стр. 196.

¹¹ Бован, В. (1975) *Косовско-метйохйјске народне йесме у збирци Милоша С. Милојевића*, Приштина: Јединство, стр. 15–45.

био човек од државног поверења. Па како се онда Милојевић затекао на другој, недозвољеној и пораженој страни науке и колективног сећања?

Као што је већ речено, током 19. века у српској култури биле су вођене две велике расправе које су својим исходима снажно утицале на културу Срба северно и јужно од Саве и Дунава. Реч је о *Расправи о српском књижевном језику* која се водила претежно у првој половини 19. века (1815–1847. године, са одјецима и до 1850, односно 1863. године) која је резултирала победом „вуковског језика” у српској писаној култури, и друга – *Сјор о мџоги*, која је била вођена осамдесетих година 19. века. Кроз ову другу расправу се код Срба профилисала критичка историографија ранкеовског историцистичког типа.¹² Српска историографија се од краја 18. до почетка 20. века постепено еманциповала као наука, прошавши током 19. века кроз своју прву фазу професионализације, што је подразумевало стваралачки лук од дела Павла Јулинца, Захарија Орфелина и Јована Рајића, до победе Љубомира Ковачевића и Илариона Руварца у спору са Пантелијом Срећковићем крајем 19. века. Развој романтичарских теза у српској историографији био је могућ током целог деветнаестог века, а оштра полемика која се водила између романтичарских и ранкеовских историчара (конотираних са аустро-угарском, бечком, немачком и црквеном културом у очима романтичара), доприносила је хипертрофирању романтичарских појава у српској историографији. Псеудоисторичаре можемо позиционирати као крајњи и пренаглашени израз поражене романтичарске струје у тој расправи.¹³

Не само да је романтичарски правац са својим екстремним протагонистима током читавог 19. века опстајао као део целокупне српске историографије, већ се, парадоксално, почетак професионализације историографске струке може везати управо за романтизам. Наиме, историја се као универзитетски предмет појавила најпре на Великој школи 1838. године, а као „национална историја” била је предавана од 1844. године, као предмет који се није редовно предавао, без сталних професора. Стабилизацијом процеса изграђивања историографије у професију може се сматрати управо долазак романтичара Панте Срећковића на Велику школу 1859. године, што значи да је код Срба професионализација историографије почела са романтичарским историографским наративом.¹⁴ У таквом контексту још увек није била јасно разграничена критичка наука од романтизма, све је представљало укупно знање о српској прошлости, па тако читав опсег романтичарских погледа на српску прошлост још увек није био проблематичан.

Рађање науке у домаћој историографији, произвело је прве велике трауме у до тада јединственом историографском корпусу знања. Ако је долазак Пантелије Срећковића 1859. године на Велику школу означио почетак професионализације историографије (кроз романтичарски дискурс), са *Сјором о мџоги* почео је

12 Јовановић, М. и Радић, Р. (2009) *Криза историје*, Београд: УДИ, стр. 47.

13 Радовановић, Б. (2015) Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века, *Толошки њоїлеги* XLVIII, 2, стр. 333–335.

14 Јовановић, М. и Радић, Р. (2009) *Криза историје*, Београд: УДИ, стр. 46.

други талас научничке професионализације.¹⁵ *Сјор о методу* завршио се пензионисањем Пантелије Срећковића на месту професора Велике школе. На његово место је те године био постављен историчар Љубомир Ковачевић, а дефинитивно прихватање кључних поставки класичног историцизма у српској историографији се одиграо тек у међуратном периоду 20. века.

Отуда се мора нагласити да су, без обзира што су рано били препознати као некритички историографски глас, псеудоисторичари из домена научне историографије званично били избачени на самом крају 19. века. Тако је од 1893. године псеудоисториографија запала у домен антисистемског историографског стила, па су тако и тезе о индијском пореклу савремених Срба биле искључене из домена критичког знања о националној прошлости. Оно што је од тада разликовало историчаре од псеудоисторичара била је методологија рада, а самим тим су и неке тезе које су заступали псеудоисторичари морале бити искључене из модерне историографије.

*Чисто и опасно: могући теоретски оквир за
псеудоисторију и тезу о индијском пореклу савремених Срба*

Теза о индијском пореклу савремених Срба и читав комплекс бочних теорија које су везане за ову основну идеју, не може се разумети изван њене историјске контекстуализације. То је један од начина на који се проблему може приступити. Но, налазимо и други могући начин да објаснимо механизам, моћ и карактеристике псеудонауке и њених садржаја. Веома корисним може се чинити теоријски оквир који је поставила Мери Даглас (*Mary Douglas*), а који је уобличио у књизи *Чисто и опасно: анализа појмова прљавштине и табуа*.¹⁶

Мери Даглас је своју теорију изградила на мноштву антрополошких налаза добијених на основу истраживања „примитивних племена”. Примитивност племена се мора стављати под знаке навода, не само из разлога одклона од империјалне егоцентричности која се пренела и на научне поставке, већ и због тога што је управо овом теоријом Дагласова довела у питање „примитивност” племенских заједница насупрот „напредности” савремених европских друштава. Пре тога је покушала да систематизује карактеристике које, посматрано из перспективе модерног савременог друштва 20. века, чине разлику између „примитивног” и „цивилизованог” света. Та систематизација, поред осталог, помаже у идентификацији разлике између науке и псеудонауке.

Према тој систематизацији „примитивни свет”, за разлику од „цивилизованог”, поштује табуе (један од основних задатака критичке историографије јесте да разбија табуе). „Примитивци” су склони мистичности, док „цивилизирани свет” тежи рационализму (рационализам је основна упоришна тачка критичке

¹⁵ Исто, стр. 42.

¹⁶ Douglas, M. (2001) *Čisto i opasno: analiza pojmova prljavštine i tabua*, Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa.

науке). Унутрашњи свет „примитиваца” је неиздиференциран и њихово друштво нема специјализованих политичких установа, док „цивилизовани свет” и његову структуру обележава специјализација свега, посебно у домену образовања, што даље води ка специјализацији мишљења (специјализација у домену образовања и мишљења је у српској историографији наступила са победом Руварчеве струје). „Примитивци” су субјективни, а „цивилизован свет” је објективан (критичка наука негује емотивну дистанцу од предмета свог интересовања). Једна од разлика је и однос према спољашњим силама: док „примитивци” верују да су спољашње силе саставни део њихове личности, „цивилизован свет” је повукао границе иза којих су остале спољашње силе (спољашње силе нису део њихове личности). „Примитивци” су склони мешању знака и оруђа, говора и дела (што баца другачије светло на њихов однос према писаној речи, последично према њеном капацитету за надахнуће у националној борби). Списак карактеристика знатно је шири од овде наведеног, али се и из ове скраћене категоризације може уочити да критичка историографија више личи на продукт „цивилизованог света”, док би псеудонауци више одговарале особине артефакта некаквог „примитивног света”.

Теорија даље каже да обрасци које изграђујемо имају јасан изглед који разумемо као организам са својом спољашњом границом, маргином и унутрашњом структуром. Свака структура се изграђује кроз процес одбацивања вишкова, па је свака структура симбол чистоће, док одбачени вишкови постају симбол прљавштине. Сви одбачени елементи налазе се у неструктурисаном простору, „с оне стране границе” успостављене структуре, а сваки неред ремети успостављени образац.¹⁷ Другим речима, сваки поредак (чиста структура) подразумева одређена ограничавања. Пут ка чистоћи подразумева одбацивање, али како теорија даље каже: чистота самим тим бива осуђена на оскудност и јаловост.¹⁸ Иако потребу за чврстим линијама и јасним појмовима носимо у себи као део наше природе, испоставља се да крути, односно чисти обрасци и структуре често чине да се осећамо неугодно.¹⁹ Таква ситуација настаје услед противречности које искуство поседује и које се не може уградити у недвосмислене категорије.²⁰ У основи, свака култура ствара сопствени појам прљавштине и скрнављења као недвосмислени контраст појму позитивно одређене структуре која се не сме нарушити.²¹

Када се о одређеној структури, коју овде можемо довести у везу са критичком историографијом, има представа као о организму који има границу, маргину и јасан унутрашњи поредак, онда постаје јасно да је свака структура рањива на својим маргинама и границама.²² Одржавање структуре неокрњеном и

17 Исто, стр. 155.

18 Исто, стр. 216.

19 Исто, стр. 219.

20 Исто, стр. 217.

21 Исто, стр. 213.

22 Исто, стр. 164.

целовитом постиже се контролом излаза и улаза оних елемената који се сматрају вишком, односно прљавштином. Нарочиту моћ угрожавања поретка има онај појединац који се затекао у некултивисаним областима духа, иза границе структуре, отиснут у поље које се налази изван оквира система („човек који се врати из тих неприступачних предела доноси са собом моћ недоступну онима који ни на трен нису измакли самоконтроли или контроли друштва”).²³ Опасност по структуру налази се у прелазним подручјима или стањима, а особа која је имала искуства са обе стране границе (и у оквиру система и изван његових граница), не само да се налази у опасности, већ је и сама опасна по систем. Бити на маргини значи бити у додиру са опасношћу, али значи и бити на извору моћи.²⁴ Сам „маргиналац” није у стању да утиче на своју „неморалну позицију” као загађивача структуре, већ мере предострожности предузима сам систем. Особа која прља систем прешла је црту и она никада не може бити у праву.²⁵ Осим тога, одбачени елементи који се разумеју као прљавштина, нагомилавају се на граници саме структуре и поседују моћ њеног угрожавања и сламања.²⁶ За разлику од „цивилизованих друштава”, „примитивна друштва” прљавштину третирају тако што јој признају градивну моћ.

Расјраву о мейоди која се водила крајем 19. века можемо разумети као процес кроз који је почела изградња структуре коју данас називамо критичком историографијом. То је био процес самоосвешћивања (који се може упоредити са митом о варалици Винебаго Индијанаца), али и процес кроз који су нефункционални вишкови одбачени као нечисти, а затим и протерани „с оне стране границе”. Може се рећи да је граница успостављена чином постављања Љубомира Ковачевића на место пораженог Пантелије Срећковића, чиме се цео романтичарски правац, са својим екстремним крилом које називамо псеудоисторијом, нашао изван структуре.²⁷ У том изванструктурном простору затекли су се многи појединци и њихови настављачи, а међу њима и Милош С. Милојевић. На исти начин је Индија као мотив који повезује савремену историју Срба са прадавним временима и далеким просторима остао изван структуре званичног знања о прошлости Срба. Појединци попут Милоша С. Милојевића могу се сматрати личностима „граничног типа”, јер њихове биографије указују на то да су такви људи једном ногом стајали у срцу самог система пре процеса диференцијације историографије на науку и псеудонауку, док су се другом, после разлучивања, затекли у заграничном простору. Као такав, Милојевић је био неприхватљив новонастајућем систему, а његове тезе *нечистије* и *ојасне*. То је био случај и са његовом тезом о индијском пореклу Срба.

²³ Исто, стр. 128.

²⁴ Исто, стр. 131.

²⁵ Исто, стр. 153.

²⁶ Исто, стр. 155.

²⁷ Радовановић Б. (2015) Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века, *Теолошки йоїледи XLVIII*, 2, стр. 330, 334.

Мошиви Индије у Индијској Руковети

У неструктурисаном заграничном простору који опкољава успостављени систем, налазе се најразличитији елементи који су се кроз процес изградње система показали као сувишни и опасни. Овде ћемо описати садржај и неке од карактеристика „индијске теме” које су се у оном виду у којем се срећу у псеудонауци одавно нашле изван званичне историографије и лингвистике, а које српско-индијске сличности (у епској поезији, на пример) објашњавају у складу са савременом индоевропеистиком.²⁸

Најпре, потребно је рећи нешто о самом делу на којем ће ова студија случаја бити представљена. Реч је о књизи *Обредне њесме древних Срба из Индије*,²⁹ за коју је рецензију написао Ђорђе Јанковић, а која спада у ред псеудоисториографских наратива. „Рукопис” је, према речима уредника, пронађен 2004. године у старој књижници манастира Бођани, са оригиналним насловом *Песме и обичаји укуйної народа срїскої – Обредне њесме*. Књигу је, како се наводи, први пут штампао Милош С. Милојевић 1869. године у Београду, у *Државној шїшамїарији*.³⁰ У њој је Милојевић прикупио 345 обредних песама, за које се каже да су већином изузетно старе и вредне. Приређивачи су из корпуса Милојевићевих прикупљених песама издвојили 23 „инђијске песме”, групишући их у поглавље *Индијска руковети*. О веродостојности песама приређивач се изјаснио позивајући се на речи Милојевића из 1869. године: „[...] да је (свеска) сакупљана и преписивана онако како су је уста казивача и певача изговарала. Да је потпуно верна у свему, како у говору, тако у појединим речима и изразима”.³¹ Но, изворна основа ових песама више је него проблематична с обзиром на доказане Милојевићеве интервенције у њиховом садржају.³² Та чињеница у критичкој историографији додатно проблематизује и усложњава истраживање мотива Индије у *Индијској руковети*. Псеудоисторичари је пренебрегавају.

У збирку *Индијска руковети* ушло је и неколико песама које није прикупио Милојевић. Тако *Индијску руковети* отвара песма „Свечи благо дијеле” којом је Вук Караџић почео своју збирку *Најсїарије њесме јуначке* (1823), а коју је записао

28 Лома, А. (2002) *Пракосово. Словенски и индоевројски корени срїске епике*, Београд: Балканолошки институт САНУ, стр. 56–58; Лома, А. (2008) *И на небу и на земљи. Огледи о коренима српске и словенске усмене епике*, Београд, стр. 377.

29 *Обредне њесме древних Срба из Индије*, ур: Вулин, Б. (2008), Београд: Мирослав, стр. 26–130.

30 Извор из којег је *Индијска руковети* настала је књига: *Песме и обичаји укуйної народ србскої. Прва књига. Обредне њесме*. Скупио и издао: Милош С Милојевић, Београд: Државна штампарија, 1869.

31 *Обредне њесме древних Срба из Индије*, ур: Вулин, Б. (2008), Београд: Мирослав, стр. 9–21.

32 Бован, В. (1975) *Косовско-меїохијске народне њесме у збирци Милоша С. Милојевића*, Приштина: Јединство, стр. 15–45.

у Срему од слепе певачице Степаније, пореклом из Јадра. Милојевићево тумачење песме смешта историју Срба у најстарије епохе Индије и објашњава разлоге селидбе Срба из Индије (услед напада Киндушана, Кинеза и мисирских царева на индијски простор на којем су живели Срби). Друга песма у којој се помиње Индија је „Босиљак и Роса”, коју је Вук Караџић 1841. године записао у Рисну. Исту песму под називом „Љуто цвили ситан босиочче” записао је Петар Вукосављевић у селу Јошаница на Хомољу, где је записана и песма „Роса робињица” („Везак везла Роса робињица”).

После ове три песме, у *Индијској руковети* следи низ од 15 обредних песама у којима се помиње Индија. Тај низ почиње песмом „Сива Жива”, коју је у Призрену, према Милојевићу, записао свештеник Јово Станимировић. У њој је, на основу топонима који су наведени у Милојевићевом издању, описан индијски потконтинент, простор који се доводи у везу са прапостојбином Срба. Српско порекло се у тумачењу те песме повезује са простором на којем су настале Веде. Тумачи обредних песама су се у својим објашњењима ослонили на Милојевићев спис *Одломци историје Срба и српских-југословенских земаља у Турској и Аустрији* (1872), у којем је он стотинак страна посветио „Србима у Индији”. И у песми „Мостарка Дивојка” коју су приређивачи *Индијске руковети* преузели из књиге Александра Ломе *Пракосово – словенски и индоевропски корени српске епике*, помиње се Индија, а песма је забележена у Повљу на Брачу. У песми „Јак-цар” коју је уз песму „Вељи Чуј” записао „Скендер, Србин мухамеданске вере у Босни”, појављују се, како приређивачи тврде, имена река Чуј и Дунав. Са песмом „Девојка са реке Чуј” завршава се трилогија песама у којој се помиње река Чуј, а песма је записана у Мачви. Према разумевању приређивача *Индијске руковети*, у ове три песме опеван је судбоносни бој на реци Чуј који је и по Србе у Индији имао далекосежне последице, судбоносне по њихов опстанак на тим просторима. Девојка која обилази поље после боја има карактеристике виле и способност да „мртве војнике разбуди и у град уведе”. Необична девојка са реке Чуј, после великог пораза у пресудној бици, доводи се у везу са Косовком Девојком, односно Санвилком (као и са Валкиром). Ослањајући се на Милојевића и Шафарика, приређивачи су значајан простор посветили имену града Ниша, доводећи га, као и реку Нишаву, у везу са низом топонима у Индији. У овај опсег песама ушла је и песма „Ој, Јарило, престрашни ратило” у којој Срби у Индији позивају бога рата Јарила да им помогне у предстојећем боју, а посебан акценат стављен је на значај црвене боје, Јарилове боје, која повезује српске ратнике још из Индије са онима из времена Косовске битке.

Анализа места у којима су песме у *Индијској руковети* записане, упућује на интересантан налаз. Ако би се српски етнички простор могао разумети као свет у чијем се географском срцу налази Шумадија, учачамо да су песме о Индији записане по његовим ободима, те их тако, у складу са теоријом о значају границе можемо позиционирати на простор српске етничке маргине. Записи су распоређени радијално у односу на Шумадију у којој је смештена и српска престоница, а песме које помињу Индију стигле су из Босне, Сјенице и Дубнице, Призрена,

Битоља, Скадра, из банатског Сент Томаша, Мачве, Срема, Хомоља, са Брача, из Лике и са Баније, са Косова, из Старе Србије и из Срема, па је и сама збирка пронађена у манастиру Бођани, на граници са Хрватском. По свом садржају песме су „опасне” не само због тога што се глас песника чује са маргине, већ и због тога што њихов садржај једним делом припада научно непризнатом делу „сећања на српску прошлост”, док другим делом стоји записан у епској и лирској народној традицији чији садржај је честа и легитимна тема научних истраживања.

Какви се још мотиви о Индији налазе у *Индијској руковети*? Најпре, ту су аналогije између словенских и индијских божанстава као један од кључних аргумената за конструкцију директне везе између савремених Срба и њихове индијске прапостојбине. Трансфер и утапање божанстава једних у друге изведен је преко језичке анализе (Свети Илија изједначен је са Перуном, а овај са индијским громовником Индром). Осим тога, велика пажња посвећена је сличности у обичајима између савремених Срба и њихових „предака” из древне Индије, а словенство савремених Срба сматра се трансферном платформом преко које је успостављена веза са индијским прецима. У својим закључцима псеудоисторичари се ослањају како на критичку науку, позивајући се на дела Владимира Ђоровића, Александра Ломе, Веселина Чајкановића и других, тако и на ауторе попут Олге Луковић Пјановић, мешајући често научне са псеудонаучним поставкама.

У псеудонаучној аргументацији топонимија и хидронимија заузимају једну од кључних улога, попут Дунава, Чуја или Ниша, док се под „Глобом црном” подразумева пустиња Гоби, под Хиндукушом – Индија, под Тартаријом – Монголија, а „српска земља Рашка” смешта се у горње поречје реке Инд. Примери су разноврсни и многобројни. Кључно питање до којег приређивачи *Индијске руковети* долазе јесте због чега је наратив о Индији као колевци Срба моћан и опасан? У поглављу *Закључна разматрања* каже се да ће својим садржајем *Индијске руковети* посебно изненадити историчаре који се не баве историјом Срба „пре Порфирогенитових Срба”, јер теорије о њиховом индијском пореклу националну историју померају два и по миленијума раније од времена Цара Ираклија (610–641). Таквом тезом, према њиховом мишљењу, упућен је изазов целокупној поставци националне историје.

Закључак

Кроз тему Индије као инспирације и темељне тезе о колевци српског народа код низа псеудоисторичара – у овом случају анализирани на примеру збирке песама *Индијске руковети*, на још један начин је проблематизован однос науке и псеудонауке, односно историографије и псеудоисториографије. Овога пута је позиционирање псеудоисторичара у укупној српској култури, а посебно с краја 19. века, изведено уз помоћ антрополошке теорије о чистоћи и прљавштини коју је уобличио Мери Даглас. Упоредивање критичке историографије са структуром и чистоћом, а псеудоисториографије са „изванструктурном прљавштином” која

има моћ да са маргина знања о националној прошлости више од једног века упућује изазов науци, само је један од могућих начина да се проблему псеудонауке и мотиву Индије научно приступи.

Тема посредно води ка другој од две важне друштвене расправе које су у српској култури биле вођене крајем 19. века, односно ка комплексу феномена израслих из последица *Расправе о методи* између Илариона Руварца и Пантелије Срећковића. Милош С. Милојевић, као сакупљач и мистификатор народне поезије у којој су садржани мотиви преко којих су псеудоисторичари повезивали савремене Србе са својим индијским прецима, позициониран је као припадник поражене романтичарске струје, и то као њен екстремнији представник. У средишту теме налазе се питања науке, методологије и идентитета (у овом случају националног), са закључком да теза о Индији као српској колевци остаје изван научног опсега уколико јој се приступа на начин својствен псеудоисторичарима.

Простор за даљу анализу теме Индије као псеудоисториографске инспирације могао би се пронаћи у политичком и друштвеном контексту раздобља у којем је кроз полемику дошло до профилисања научне мисли код Срба. У неистражено поље спадало би и питање потраге за критеријумима на основу којих су одређени садржаји били дефинисани као непожељни. Ту припада и питање односа националног буђења и потребе да се у народну поезију интерполацијом уписују пожељни садржаји. Посебан проблем науке представља савремени однос према појединцима попут Милоша С. Милојевића, који су једним делом свог живота и своје каријере припадали епохи неиздиференцираности укупног знања на науку и псеудонауку, те били заслужни и за многобројне националне домете, док су на основу другог дела своје биографије још међу својим савременицима били идентификовани као кривотворци националне прошлости.

Извори:

- Грађа за биографски речник чланова Друштва српске словесности, Српској ученој друштва и Краљевске академије (1841–1897)*, ур: Стичевић, Н., Жујовић, Г. и Радојчић-Костић, Г. (2008), Београд: САНУ.
- Милојевић, С. М. (2015) *Одломци историје Срба и српских-југословенских земаља у Турској и Аустрији (1872)*, Београд: Феникс либрис – Невен – Етхос.
- Лазиф, Л. С. (1894) *Крајика њовјесница Срба: од њостјања српства до њочейка XX века*, Загреб: Штампарија Карла Албрехта.
- Обредне њјесме древних Срба из Индије*, ур: Вулин, Б. (2008), Београд: Мирослав.
- Песме и обичаји укунјој народ српској. Прва књига. Обредне њесме*. Скупио и издао: Милош С. Милојевић, Београд: Државна штампарија, 1869.

ЛИТЕРАТУРА:

- Daglas, M. (2001) *Čisto i opasno: analiza pojmova prljavštine i tabua*, Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa.
- Ајдацић, Д. (2004) *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*, Београд: аутор и Научно друштво за словенске уметности и културе.
- Ајдацић, Д. (2016) *Перунославија*, Београд: Алма.
- Бован, В. (1975) *Косовско-мејтохијске народне песме у збирци Милоша С. Милојевића*, Приштина: Јединство.
- Бубало, Ђ. (2009) *Писана реч у српском средњем веку*, Београд: Стубови културе.
- Драгишић, О. (2015) Идеолошко-политичке интерпретације средњовековних тема у уџбеницима историје у Бугарској и Југославији 1944–1953, *Традиција и трансформација. Политичке и друштвене промене у Србији и у Југославији у 20. веку*, књ. 1, Београд: ИНИС.
- Драгишић, О. Одакле долази Барбарогеније? Псеудонаучни елементи у стваралаштву Љубомира Мицића. *Sto godina časopisa ZENIT 1921-1926-2021. A Hundred Years of the ZENIT Magazine*, ур: Јовић, Б. и Суботић, И. (2021), Крагујевац-Београд: Галерија РИМА – Институт за књижевност и уметност, стр. 157–171.
- Драгишић, О. (2013) Прабугари у бугарским и југословенским уџбеницима историје. Компаративна анализа бугарских и југословенских уџбеника историје 1944–1953. *Историјска трибина. Истраживања младих сарадника Института за новију историју Србије* 1, Београд, стр. 201–219.
- Јовановић, М. (2022) *Језик и друштвена историја. Пројив Вука*, Београд: Службени гласник.
- Лома, А. (2023) *И на небу и на земљи. Ојледи о коренима српске и словенске усмене епике*, Београд: СКЗ.
- Лома, А. (2002) *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Милутиновић, К. (1990) Иларион Руварац и Милош С. Милојевић. *Манастир Гретије. Прилози монографији*, Нови Сад: Матица српска.
- Раденковић, Љ. (2005) Кривотворење фолклора и митологије. Неки словенски примери, *Зборник Мајице српске за књижевност и језик* 1–3, стр. 29–44.
- Радић, Р. (2009) Историја и псеудоисторија, у: *Криза историје*, Београд: УДИ.
- Радовановић, Б. (2015) Дијалектички однос романтичарске и критичке школе српске историографије 19. века, *Теолошки ојледи* XLVIII, 2, стр. 325–338.
- Радуловић, Н. (2017–2018) Индија у мистификацијама Милојевића и Верковића, *Годишњак* 13, стр. 55–64.

- Радловић, Н. (2023) Ново схватање митологије у српској култури 19. века, *Културни трансфер Европа – Србија у XIX веку*, Београд: Институт за европске студије: Досије студио, стр. 167–196.
- Ђирковић, С. (2007) *О историографији и методологији*, Београд: Историјски институт.

Olivera Dragišić

Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

INDIA AS AN INSPIRATION IN THE WORKS OF PSEUDO-SCIENTISTS

CASE STUDY OF *INDIJSKE RUKOVETI*

Abstract: The paper offers an analysis of the motif of India case studying *Indijske rukoveti*, an unusual collection of folk songs that includes twenty-three ritual songs selected by the authors of the collection. The selection criterion was that the songs/poems should mention a concept that could co-relate the present-day Serbs with the space of ancient India. Most of the songs were recorded by Miloš S. Milojević back towards the end of the 19th century. Pseudo-science, and the motif of India in it, are contemplated in the paper in terms of the theory of purity and danger established by the British anthropologist Mary Douglas.

Key words: *India, Miloš S. Milojević, structure, margin, border*